
Politološka tribina

Primljeno: 19. prosinca 2003.

Politologija pred novim izazovima*

DAVOR RODIN**

I

Cijenjeni kolege, lani smo proslavili četrdeset godina rada Fakulteta političkih znanosti. Ne bih ovom prigodom ponavljao prijedeni put. U proteklom smo se razdoblju borili na dvjema podjednako teškim frontama. Najprije, osvajali smo i omeđivali polje svoga istraživanja kroz proces diferenciranja od sociologije, prava i filozofije. Potom, očuvali smo ustanovu u borbi za njezino priznanje u akademskoj i široj javnosti. Borbe na dvjema frontama bile su, kao i uvijek, teške. I na prvoj i na drugoj trebalo je opstati. Opstali smo i razvili se u respektabilno središte znanstvenog istraživanja političkih procesa i znanstvenog obrazovanja politologa i tako otvorili put jednoj u nas novoj tradiciji.

Za našu slijepu Lepušićevu uličicu zna se nadaleko. Mi, dakako, nismo Downing street 10, ali onima koji politički djeluju i odlučuju ne bi bilo na odmet katkad vidjeti kako mi gledamo na njihovo političko djelovanje kako bi ga znali korigirati i kompetentnije djelovati. Politološka istraživanja nisu sama sebi svrhom, niti je vanjska refleksija političke djelatnosti nešto o čemu bi se moglo odlučivati. Refleksiju ne možemo odstraniti dekretom, ona je nerazdvojiv dio ljudske prirode. Bez uzajamne iritacije političke djelatnosti i politološke refleksije o njoj, nije moguć napredak na političkom polju djelovanja, u političkim institucijama i političkim procesima. U svom smo djelovanju uvijek bili vođeni ispravnim instinktom, svojstvenim europskoj političkoj kulturi od njezinih začetaka – da, naime, ima određenih problema u ljudskim zajednicama, koji se mogu riješiti samo politički i ni na koji drugi način. Jedno je, dakako, političko djelovanje, a drugo znanstveno istraživanje političkoga djelovanja. Građani ove demokratske države mogu nastupiti u objema ulogama ako ovladaju s tim dvama različitim medijima djelovanja.

Čini mi se da je naša ustanova na pragu svojih pedesetih godina zrela najprije za *preorijentaciju* na nova područja istraživanja, a potom za izbor novih puteva politološkog istraživanja i naučavanja. Ta preorijentacija koju će iznijeti mladi kolege neće biti nimalo lakša od onih napora koje za sobom imaju osnivači naše ustanove. Kako je napomenuo jedan klasik, brod treba reparirati na otvorenom moru pod udarima vjetra i

* Tekst predavanja održanog 7. studenoga 2003. pred Fakultetskim vijećem FPZ-a u povodu 41. godišnjice postojanja Fakulteta.

** *Davor Rodin*, redoviti profesor Fakulteta političkih znanosti na predmetu Politička filozofija.

valova, kako već jest i u politici. Pod reparaturom ne mislim samo na osuvremenjivanje našeg kurikulumu u pravcu Bolonjske deklaracije, niti samo na intenziviranje međunarodne znanstvene suradnje kroz internacionalne znanstvene projekte, u čemu naš fakultet ionako oduvijek prednjači. Što podrazumijevam pod preorijentacijom kojoj će se oduprijeti ne samo naše konzervativne znanstvene i političke elite, nego i dijelovi europskih konzervativnih političkih i znanstvenih elita, koje politiku vide samo kao sredstvo pravno i javno nekontrolirane i netransparentne moći? Moć, dakako, nikad nećemo moći posve kontrolirati niti do kraja učiniti transparentnom, ona nije locirana na jednom mjestu, nego je dislocirana u svim segmentima javnog i privatnog života i nenadmašivo je kreativna, i ne bi ni bilo dobro pokušati nemoguće, naime, potpunu racionalizaciju moći. Tu Kantovu, pa i Weberovu, panoptističku iluziju s pravom treba napustiti. Koga ću pozvati na večeru u svoj privatni stan kako bih dogovorio kakvu urotu, tu mi moć slobodne odluke nitko ne može oduzeti, iako me zidovi vlastitoga doma više ne štite od prislusnih uljeza. Gostoprinstvo je u naše doba jedva moguće. Teme i problemi koje politolozi danas rješavaju promijenili su se i djelovanjem samih politologa. Dakako, neovisno o politolozima, naša je politička zajednica i njezine institucije, kao tema politoloških istraživanja, opterećena mentalnim recidivima bivšega političkog sustava, dok je istodobno Hrvatska, bez sumnje, demokratski legitimirana europska država.

Živimo u tom tranzicijskom razdoblju između dvaju različitih modela organizacije političke zajednice i postavlja se pitanje što je danas europska demokratski legitimirana ustavna država unutar Europske unije i što je Hrvatska država koja čeka pred njezinim vratima? Pokušat ću najprije upozoriti na neke od problema toga visoko diferenciranoga prijelaznog stanja kojem u budućnosti treba posvetiti više istraživačke i edukativne pozornosti, i potom upozoriti na potrebu metodoloških inovacija u našim budućim istraživanjima.

II

Ponajprije zastupam tezu da bi u procesu preorijentacije naše ustanove trebalo jače otvoriti procese istraživanja i naučavanja složenih pitanja europskih integracija koje su važne kako za Republiku Hrvatsku, tako očito i za Europsku uniju. Da to nije tako, zar bismo morali čekati pred vratima do 2006., 2007. ili 2017. godine? Dopustite mi stoga jedan historijski rakurs u političko stanje koje podjednako suodređuje naše kao i europsko razumijevanje hermeneutičke situacije u kojoj se upravo nalazimo i mi i Europska unija. Svevremeno pitanje svijetla pitanja europskoga političkog ljudstva glasi: Tko je državljani države, te danas, tko je državljani Europe, ako takav stvarno ili imaginarno već postoji? Ima li takav jedno ili dva državljanstva? Pitanje je dobilo svoj lapidaran oblik izjavom renesansnoga politologa Remigijsa Firentinca i glasi: *Et qui non est cives non est homo* (Tko nije državljani, nije čovjek.).

Tvrđnja se odnosi na političko stanje ljudskih i građanskih prava od Aristotela do Remigijsa Firentinca i od njega do Lockea, Kanta i Rawlsa.

Prema Aristotelu, državljani su Atene slobodno rođeni muškarci koji su do u peto koljeno Atenjani te koji u Ateni imaju svoju zemlju. Žene, robovi, barbari i stranci nisu slobodni pa stoga ne pripadaju političkoj zajednici slobodnih i jednakih. Prema Firen-

tincu, oni nisu ni ljudi, dok pripadnici naših manjina, ali i hrvatske žene u petom koljenu izriču to eufemistički: Mi smo građani i građanke drugoga reda! Time vas samo podsjećam na brojne aristotelovce u našem javnom i političkom životu.

Ima, međutim, u našoj političkoj javnosti i kantovaca koji njegovim argumentima kritički komentiraju Firentinčevu tvrdnju i Aristotelovo određenje državljanina. Prema Kantu, svi su muškarci i žene rođeni kao slobodna umna bića, i kao takvi, svi su podjednako sposobni ući u političku zajednicu jednakopravnih državljana pod jednim jednim uvjetom – da potpišu društveni ugovor kojim se odriču svoje urođene i historijski stečene prirode, dakle, pod uvjetom da se slobodnom odlukom odreknu svojih svojstava i postanu ljudi bez svojstava, jer takvi su idealni građani Kantove argumentativno legitimirane republike. Taj je antipatrijarhalni antiaristotelovski uvjet, dakako, neostvariv, ali kao neostvariva vizija pruža javnosti logički prikladne, ali politički iluzorne, argumente protiv aristotelovaca. U tradiciji europskoga političkog mišljenja Aristotel je, naime, utjecajni od Kanta, on vodi računa o različitim ljudskim korijenima, koje Kant proglašava patologijama starog režima. Ali, budući da Aristotel i Kant zastupaju nesumjerljive političke teorije, one su, dakako, obje točne i obje u različitim sredinama vrijede i danas. S onu stranu toga historijskog aristotelovsko-kantovskog balasta Republika Hrvatska, ali i Europska unija, sudjeluju danas u političkom procesu koji u Europi nema povijesnoga presedana i čiji je ishod posve neizvjestan: “Kad bismo znali što će se dogoditi sutra, znali bismo to već danas”. Riječ je o tome mogu li suvremene europske države prihvatiti Rawlsovu viziju koja preporučuje da građaninom države može postati, i jest, svaki čovjek bez ikakvih preduvjeta. Razlike u prirodi i povijesnim stečevinama među državljanima nisu, prema Rawlsu, prepreka njihovu političkom ujedinjavanju i jednakopravnosti, nego pretpostavka i smisao njihova ujedinjenja s pomoću dijaloga različitih, ali jednakopravnih državljana koji u tom dijalogu mogu ostvariti preklapajući konsenzus o okvirima i granicama većinskoga demokratskog odlučivanja.¹

Rawls ne postavlja klasično politološko pitanje o tome koliko heterogenosti može podnijeti neka politička zajednica kako se ne bi raspala. Na tom su se realno-političkom pitanju, kao što znamo, doista raspale heterogene političke zajednice poput SSSR-a, Jugoslavije ili Čehoslovačke. Drukčije je s malim heterogenim skupinama unutar nacionalnih država, one ne ugrožavaju većinsku zajednicu, ali se u okviru te veće zajednice ne osjećaju lagodno te se, stoga, pozivaju na Kantovo ukidanje svih razlika među ljudima za takozvanu građansku republiku, što je, kako znamo, iluzija. Problem s frustriranim manjinama mora se drukčije rješavati. Rawls je predložio postmoderno, postkantovsko rješenje za sve realne heterogene političke zajednice. Rawlsovo postkantovsko pitanje glasi: Može li neka realna heterogena politička zajednica u otvorenom političkom diskursu jednakopravnih državljana proizvesti uvjete vlastite političke i demokratske stabilnosti?

¹ Mnogi optužuju hrvatsku Vladu, ali i političke stranke zbog manjka vizije. Pod vizijom podrazumijevamo onu realnost koja se generira u pisanim teorijama, logičkom konzekventnošću kojom se politička realnost opisuje bez potvrde da su ti opisi u skladu s tendencijama razvitka političke realnosti koja, dakako, ne sluša logiku.

Rawlsovo je pitanje posve drukčije od klasičnoga i politički odgovor na njega već je proizveo paradoksalnu političku realnost: Tek što su se Češka i Slovačka mirno razjedinile, već se 2004. iznova ujedinjuju, ali sada u još širu i heterogeniju političku zajednicu od one koja im se prethodno činila politički neodrživom. Zašto Česi i Slovaci žele ući u novi politički aranžman kakav im nudi Europska unija? Očito zato što im, u Rawlsovu konceptu, pruža višu razinu političkog utjecaja na odlučivanje, naime, “mjesto za stolom” koje je nedostajalo Slovacima u Čehoslovačkoj kojoj je dominirao koncept nacionalne države u svijesti obaju naroda. Mjesto za stolom, prema Firentinčevim kriterijima, simbolizira najviši rang državljanstva i u tom smislu ljudskog statusa. Ako je Rawlsova vizija provediva, barem u onoj maloj mjeri u kojoj su vizije i iluzije uopće provedive, onda otpada euroskeptični argument da Europska unija nema, niti će ikada imati, vlastiti demokratski temelj, jer nema europskog naroda u jedini. Taj historijski preduvjet za udjel u državljanstvu, naime, narodnost i na njoj utemeljena demokracija kao historijski oblik političke homogenosti, Rawls očito relativizira. Ako se, pak, narodnost kao uvjet stabilnom državljanstvu i stabilnoj demokraciji može relativizirati i potisnuti u privatnost poput religijskog uvjerenja, tada je pitanje demokratskog deficita, od kojeg prema euroskepticima pati Europska unija, u načelu, riješeno. Narodnost prestaje biti čimbenikom isključivanja čovjeka iz Europskoga državljanstva i postaje čimbenikom uključivanja. Hrvati se ne moraju odreći svoga hrvatstva da bi postali članovima Unije, nego, baš zato što su Hrvati, mogu postati ravnopravnim članovima Unije kao političkog kluba različitih ravnopravnih državljana. Političke snage koje promiču ideju europske političke unije korak po korak slijede logiku europske heterogene realnosti gradeći upravo na toj heterogenosti europsko političko jedinstvo *sui generis*. Time se te proeuropske snage suprotstavljaju onim nacionalnim, intelektualnim i političkim elitama koje narodnu demokraciju kao političku formu upotrebljavaju kao čimbenik depolitizacije Europske unije odričući joj svojstva demokratske političke zajednice. Politizirajući nacionalnu pripadnost, oni depolitiziraju Europsku uniju i reducirajući je na pragmatičnu ekonomsko-tehničku udrugu kojom nedemokratski upravljaju bruxelleški eurokrati i eurotehokrati u svojstvu delegata svojih nacionalnih parlamenata.

Demokratska forma odlučivanja i legitimiranja političke vlasti nije, međutim, nipošto vezana samo uz kulturno-historijski, da ne kažemo etnički, homogenu nacije. Demokratska je forma elastična i kao svaka forma sadržajno prazna pa se s pomoću nje može odlučivati i legitimirati politički poredak Njemačke, ali zašto ne i Europe, samo ako se demokratska forma interpretira tako da uključi u sebe heterogeni europski sadržaj, a ne ekskluzivno, tj. po uzoru na tradicionalne nacionalne države koje su nastojale ukloniti, ili pravno kontrolirati, odnosno pravno zaštititi, sav heterogeni “balast” koji, navodno, remeti stabilnost nacionalnih država. Nacionalne države, dakako, pravno štite svoje manjine, ali time što su prava manjina pravno zajamčena, manjine su djelomično isključene iz demokratskih političkih procesa, budući da po prirodi stvari trajno ostaju pravno štice manjina. Dapače, tražeći pravnu zaštitu pred demokratskim većinama, manjine se same isključuju iz mnogih dijelova demokratskih procesa.

Manjine neprekidno alarmiraju taj paradoks svojega pravno-političkog statusa zato što izravno osjećaju Firentinčev pravorijek: Tko nije državljanin u punom opsegu, nije ni čovjek u punom opsegu. Dakako, i postnacionalna, postkantovska inkluzivna inter-

pretacija demokratske forme ima granice u teritorijalnom i historijskom zaokruženju Europe. Pitanje jesu li Turska, Rusija ili Izrael dio europskoga historijskoga prostora tendira u pravcu loše beskonačnosti. Negdje se Europa mora zaustaviti jer će se naći pred kineskim zidom i razbiti poput jajeta.

Na Firentinčevu tvrdnju – tko nije državljanin (zbog bilo kojeg razloga), taj nije čovjek – treba odgovoriti: Svi smo bezuvjetno državljani Europe i u tom slučaju demokratska forma neće isključivati nego uključivati sve europske državljane različitih nacionalnosti u posao demokratskoga političkog odlučivanja i legitimiranja europskoga pravnog poretka, a da pritom ne ugrožava njihov poseban identitet, pa ga stoga ne mora ni pravno štiti.

Budući da su Slovaci razumjeli postaristotelovsku i postuniverzalističku reviziju Firentinčeve poruke, oni svojevotjno ulaze u EU jer će u njoj imati ona državljanska politička prava i slobode koje su im u bivšoj državi nedostajali, budući da su u tradicionalno interpretiranoj ekskluzivnoj narodnoj demokraciji bili u državi s Česima u manjini i taj ih je status manjine isključivao iz punog opsega političkog odlučivanja.

U toj se dramatičnoj političkoj raspravi o inkluzivnoj i ekskluzivnoj demokraciji euroskeptici i eurooptimisti razilaze u tekućim raspravama o ustavu Europe. I jedni i drugi kao moćne i realne političke snage imaju svoje argumente. Euroskeptici misle da je narodnost povijesno svojstvo čovjeka pa je nije moguće relativizirati europskim demokratskim poretkom, eurooptimisti, pak, žele narodnost relativizirati i depolitizirati, ali nisu posve sigurni koliko će im povijesnog vremena za to trebati. Ipak, Unija se širi i produbljuje svoje demokratske institucije. Ona time ne proizvodi jedinstven europski narod, nego od heterogenih naroda stvara novu inkluzivnu demokratsku formu političkog odlučivanja: najprije na razini demokracije ravnopravnih nacionalnih elita i država u zajedničkom europskom klubu, a onda, korak po korak, i ravnopravnih pojedinaca koji će kao Hrvati i Nijemci u Europi demokratski odlučivati o svim onim pitanjima koja prema ustavu Europe, koji se upravo rađa, neće biti isključena iz procesa demokratskog odlučivanja.

Navedeno stanje frustrira hrvatske političke i politološke elite i stvara među hrvatskim političkim elitama i među državljanima Hrvatske nesuglasice, jer mi se, nakon svega što nam se dogodilo prilikom raspada jugoslavenske države, teško mirimo s perspektivom da ćemo opet biti tamo gdje smo već bili u zajednici s narodima bivše Jugoslavije, i mnogo više od toga – s Englezima, Francuzima i Fincima. Golem je posao pred politolozima da navedeno stanje pokušaju kreativno razriješiti tako da u poznatome nađu skrivenu neočitovana, propuštena, ali nipošto unaprijed i bez našeg djelovanja, prisutna politološka rješenja koja bi pomogla djelatnim političkim snagama da se lakše orijentiraju u tim procesima. Otvoreno je, naime, pitanje o tome što je moguće uključiti u proces europskoga demokratskog odlučivanja, a što treba isključiti i zadržati na razini demokratskih ingerencija Republike Hrvatske i svake druge članice Europske unije. Hoćemo li ući u relacije dvostrukog državljanstva ili nešto treće? Europski su teoretičari tu političku dvojbu barem teorijski razriješili pojmom supsidijarnosti kao višeslojnom, stupnjevitom ili višesfernom demokratskom formom.

Naveo sam drastično Firentinčevo stajalište da bih dao riječ Rawlsu i da bih vas suočio s teorijskim problemima postmodernom, postnacionalno određenog pojma demokra-

cije koji kuca na naša vrata i preko Europske unije i preko globalnih procesa. Političkim snagama koje promiču te procese ne smetaju postojeće razlike među narodima ni granice među državama. One ne postavljaju Aristotelove ili Kantove uvjete za pristup državljanskim pravima, naprotiv, oni ta prava smatraju univerzalnima za sve, bez obzira na razlike koje ostaju kad se napusti dijalektička politička metafizika iz koje proizlazi da će na posljetku sve krave postati crnima. Logika je, dakako jedno, a politički procesi nešto drugo. Kantovoj bismo se logici mogli narugati Amerikančevom nadopunom školskoga silogizma o Sokratu: Nije važno je li Sokrat smrtno, nego kad će umrijeti. Realne političke snage koje potiču globalne i proeuropske procese imaju drukčije ciljeve i drukčije razumiju postojeće državne i nacionalne granice te ih prekoračuju svemirskim prostranstvima, elektroničkim medijima, monetarnim tokovima, pop-kulturom, filmskom industrijom, globalnim prometom dobara i ljudi i drukčije. Kakav god stav zauzeli o tim realnim procesima, oni *via facti* postaju predmetom našega politološkog istraživanja. Na to sam mislio kad sam rekao da treba proširiti područje naših istraživanja. Proučavajući ga, možemo pridonositi komunikaciji sa svjetskim i vlastitim političkim procesima, možemo sudjelovati u oblikovanju tih procesa bez obzira na to podupiremo li ih ili ne. Refleksija ne poznaje granica.

III

Drugo pitanje koje sam uvodno naznačio odnosi se na reviziju metodoloških pristupa politološkom istraživanju i naučavanju. Dakako, i ovo pitanje kao i prethodno na koje sam sugerirao moguće odgovore, nipošto ne iscrpljuju sve aspekte promjena u istraživačkom i nastavnom radu naše ustanove. Naznačit ću što podrazumijevam pod revizijom metoda istraživanja političkih procesa i političkih institucija.

Riječ je o preispitivanju uhodanog pozitivizma koji ne guši samo politologiju, nego sve društvene, pa i prirodne, znanosti u Hrvatskoj. Pozitivizam nije samo opće ime za određenu vrstu istraživačke metodologije, nego stanje duha i izvan znanstvenog pogona. U okolini u kojoj živimo ta vrsta pristupa realitetu postala je kočnicom napretka. Mi, naime, ne živimo samo pred vratima zahuktale Europe čekajući da joj se priključimo, nego i u nepreglednom, kaotičnom, globalnom društvu. Ako ne uspijemo permanentno unapređivati svoju političku zajednicu, reprodukcijske kapacitete i svoj kulturni život, stalno ćemo zaostajati i u “regresivnom progresu” postati materijalom obrade anonimnih svjetskih sila.

Društvene znanosti, pa i politologija, moraju u takvoj situaciji znati na drugi, postmoderni način djelovati na svoju okolinu: One interno reflektiraju i deskribiraju socijalne i političke procese u svojoj sredini i trebali bismo se nadati da mogu permanentno semantički (ne logički ili teleološki) korigirati eksterni tijek tih procesa. Upravo se to ne zbiva u Hrvatskoj. Znanstvena istraživanja nemaju semantički priključak na socijalne i političke procese, osim ako znanstvenici i znanstvene institucije ne napuste svoje interne poslove i izravno se ne uključe u političke procese, ili obratno, politika u znanstvene procese. Tako, primjerice, prijepori između Sveučilišta i Ministarstva ne stoje u nas u kooperativnom ili diskurzivnom semantičkom odnosu, nego u mehanici staroga kauzaliteta: ili politika financijski i ideološki pritišće znanstveni pogon, ili znanstveni pogon megalomanski pretendira na to da vodi političke poslove. O diskurzivnom i ko-

operativnom mijenjanju političke prakse uopće ne može biti govora, naprotiv, politički se nastoji utjecati na karakter i ciljeve znanstvenog istraživanja. U tom se zastarjelom odnosu smetnulo s uma da problem znanosti u Hrvatskoj nije slabo financiranje, nego neiskorištavanje znanstvenih rezultata. Otpor primjeni znanosti u rješavanju brojnih pitanja postao je time *via facti* političkim pitanjem i znakom konzervativnog mentaliteta našega društva u cjelini, ono se boji inovacija jer s inovacijama u javni život dolaze nove osobe koje ih nose i drukčija rješenja problema od onih koje nude etablirane znanstvene i političke elite.

Paušalno se govori da je znanost prvorazredna proizvodna snaga našeg vremena, ali ako se ona drži u rezervatu istraživanja radi istraživanja, onda su i troškovi njezina alimentiranja takvi kakvi jesu – preveliki – pa se u svakoj kampanji štednje državnih financija počinje štedjeti baš na znanosti i obrazovanju jer to je u danoj situaciji najbezbolnije: Ono što ničemu ne služi, najlakše je odbaciti. U Hrvatskoj ne postoji kultura kooperativne implantacije znanstvenih uvida u tekući socijalni i politički život i ekonomsku reprodukciju. Tome je, dakako, djelomično kriva i sama pozitivistički usmjerena znanost koja nije uspjela uočiti spoznajne granice pozitivizma kao i socijalno-političke uvjete koji pogoduju pozitivističkom pristupu realnosti, tj. objašnjavanju realnosti s pomoću nje same.

Positivizam je životni stav i istraživački postupak koji poznate znanstveno prikupljene i znanstveno stilizirane činjenice objašnjava drugim znanstveno stiliziranim činjenicama. Tako se u rezultatu otkrije “topla voda” da u klimatski sušnim ljetima dobro uspijeva vinova loza, a loše lubenice. Niti strukturalistički popravljen pozitivizam ne rješava problem pozitivističkoga *circulus vitiosus*. Malo u spoznajnom smislu dobivamo ako loše političke prilike u zemlji objašnjavamo lošim funkcioniranjem ekonomije i ako ekonomskim ili pravnim mjerama pokušavamo riješiti politička pitanja, ako se, naime, misli da će uspostava pravne države uspjeti bez inovativne politike i da će ta apstraktna pravna država riješiti političke, ekonomske i ostale probleme: Ja ne mogu korigirati kratkovidnost montiranjem slušnog pomagala. Političke probleme ne možemo rješavati nepolitičkim sredstvima. Weimarska republika nije propala zbog ekonomske krize, nego zbog nesposobnosti političkih elita da drukčije usmjere politički razvitak u doba ekonomske krize. Ekonomska kriza nije sudbonosna i bez alternative diktirala Drugi svjetski rat.

Izlaz iz neproduktivnog pozitivizma suvremena su zapadna društva uspješno riješila postupno uklanjajući socijalne, ekonomske i političke prepreke za napredak društva. Ona su otvorila sva vrata društvenome napretku pa su tako *via facti* stimulirala svoje privredne i druge djelatnosti da se oslone na znanosti. Znanosti su time odgovorno uvučene u sve reprodukcijske procese te, ne samo da ih ubrzavaju, nego i usmjeruju. Nije danas zanimljivo, ni ekonomski korisno, objašnjavati prirodne i političke procese iz poznatih činjenica i struktura, nego iskoračiti u nepoznato. Samo ono što prethodno nije postojalo kao činjenica, ili poznata struktura, ima vrijednost i postaje socijalno i politički relevantnim. Politologija bi svakako morala prihvatiti taj izazov vremena i, umjesto istraživanja političkih činjenica i struktura, političkoj javnosti pokazati izlaz iz kaveza poznatih nužnosti i poznatih gledanja na političke probleme iskorakom u nepoznato područje mogućega, ili osvješćujući propuštene prilike u djelovanju političkih aktera.

Danas se pojam mogućnosti više ne tretira kao potencija koja sadržava čitav set mogućega koji će se sam po sebi, prije ili kasnije, očitovati kao cvijet iz zrna graha, nego kao markiranje propuštenih prilika nekog djelovanja. Svako djelovanje otvara mnogo puteva za svoju interpretaciju kao i nepoznate ili latentne mogućnosti budućeg razvitka. Politolozi moraju prihvatiti rizik suodlučivanja u nepreglednoj rizičnoj situaciji koja se ne može riješiti poznatim sredstvima, poznatim činjenicama i strukturama, oni moraju otvoriti polje rizika kao istraživački zadatak i tako prihvatiti javnu suodgovornost za procese koje spoznajno naslućuju, pokreću i otvaraju. Nadalje, na našem se Sveučilištu, da se osvrnemo i na taj blizak primjer, zbivaju velike promjene, ali, na žalost, tako da se u lošem pozitivističkom smislu prepisuju gotovi primjeri tuđih reformi umjesto da se neprekidnim djelovanjem otklanjaju političke, socijalne i konzervativne prepreke istraživačkom radu ovdje i sada u Hrvatskoj. Prepreke napretku drukčije su, naime, u Hrvatskoj nego u Britaniji ili Njemačkoj. Koji god model, pa i onaj bolonjski, primijenili, sve će se izvnuti u svoju suprotnost ako prije nego posegnemo za tuđim iskustvima i modelima ne utvrdimo stvarne prepreke napretku znanosti u Hrvatskoj. Najprije moramo utvrditi maše li pas repom ili rep psom i tek onda pristupiti reformama. U nas, po svemu sudeći, rep maše psom: najkonzervativniji su najnapredniji i oni odlučuju, dakako, protiv napretka koji ih, ne samo statusno, nego i egzistencijalno, ugrožava. Modelska mišljene je pozitivističko čak i onda kad je izvršno.

Suvremena inovativna znanost zahtijeva i drugačiji tip edukacije. U vremenu modernog, brzog i elektronički lako dostupnoga znanja puko usvajanje znanja jest kontraproduktivno. Ljudska se inteligencija ne može više tretirati samo kao pasivni nosač informacija, nego kao njegov generator. Nije više ideal učenost nego kreativnost. Umjesto pukog usvajanja poznatog znanja, koje ionako brzo zastarijeva, nužno je u organizaciji studija otvoriti procese proširivanja znanja i kreiranja novoga. Otuda se mijenjanjima kurikuluma u našim obrazovnim ustanovama, inoviranjima i osuvremenjivanjima planova studija postižu slabi rezultati. Vrednovanje izvrsnosti postojećeg znanja predstavlja trend koji vodi u organizirano zaostajanje za stvarnim napretkom znanosti koji se zbiva negdje drugdje, a svakako izvan gremija koji ga *a posteriori* vrednuju.

Navedimo još i primjer konzervativnoga pozitivističkog djelovanja u važnom području razumijevanja ekonomskih procesa. Mi tragamo za hrvatskim proizvodom, koji negdje postoji, poput kravate ili paškog sira, pa ih treba samo plasirati i masovno proizvoditi. Danas stvari stoje posve drukčije i redosljed proizvodnja – prodaja odavno je izvnut. Najprije treba pronaći neku još nepoznatu ljudsku ili društvenu potrebu, potom ponuditi sredstvo za zadovoljenje te imaginarne potrebe, onda prodati to preporučeno sredstvo i tek kad je kupljeno, na kraju lanca početi s proizvodnjom. Tako proizvodnju kreditira prodaja, a ne bankarska sredstva, pa otpada i čitav problem robnih zaliha. Riječju, proizvod se danas najprije prodaje poput primamljive fikcije, a tek potom proizvodi, čak i onda kad je riječ o već poznatim proizvodima poput kravate i paškog sira. To davno otkriće ekonomske znanosti u našoj ekonomskoj praksi još nije ni uočeno, a kamoli da ga se sustavno provodi. Inovativna renta kod nas je, osim časnih iznimaka, nepoznata zemlja. Mi smo još i danas kao i tridesetih godina 20. stoljeća u škarama istodobne hiperprodukcije i nestašice dobara i usluga.

Dakako, i na Zapadu je tim inovacijskim trendovima, koje zagovaram, suprotstavljen konzervativni protuudar u obliku antiscientizma i antitehnicizma. Iz tog miljea

potječu stavovi: “Novi je čovjek agresivan u smislu neprekidnog napretka i stalnog pronalazaštva. On nadmašuje sve zastarjelo s pomoću znanstveno-tehničke-industrijske inovacije. Staro više nije neprijatelj novome, staro obračunava samo sa sobom u nezastavljivom znanstveno-tehničko-industrijskom procesu – progresu, koji sve staro vrednuje po mjeri njegove uporabljivosti, ili ignorira kao neuporabljivo, ili, pak, uništava kao bezvrijednu smetnju” (Schmitt). Vidljivo je da znanstveni i društveni napredak nisu bezopasne apstrakcije u stilu “znanost ide naprijed”, nego politički i socijalni procesi i sukobi koji ne prate samo znanstveni nego i svaki drugi napredak.

IV

Ali, pridimo kraju. Za slijepu je Lepušićevu ulicu karakteristično to što je u njoj nastanjen Fakultet političkih znanosti, njegovi istraživači i studenti iz cijele Hrvatske. Mi dajemo sjaj tom nezanimljivom čorsokaku, jer je, kako stvari urbanistički i prometno stoje, situacija desperatna. Politolozi su tu bezizglednu Lepušićevu uličicu učinili povijesnom, oni su našli izlaz iz njezine anonimnosti poput Temistokla, naime, u drugom mediju: Lepušićeva se ulica treba braniti preko časopisa, radiopostaje, politološkog podmlatka, preko suradnje s europskim i američkim politolozima, markiranjem novih puteva politologije. Otisnuli smo se u svijet znanosti s nepoznate adrese. Mi smo, dakako, iz Lepušićeva čorsokaka izlazili i prije intuitivno u različitim sastavima nadarenih pojedinaca i, manje ili više, nadarenih uprava. Danas moramo svjesno raditi na tome da postpozitivistički, tj. kreativno, pristupimo rizicima istraživanja otvorenih političkih mogućnosti koje nisu prethodno poznate u situaciji u kojoj djelujemo, niti će se dogoditi bez našega sudjelovanja. “Sve što je prethodno dano već je istrošeno i *passé*”. Sunce je kod Borodina sjalo drukčije nego kod Austerlitz. Mi nismo tu da istražujemo samo činjenice, strukture i institucije našega političkog života, nego da pokazujemo na propuštene prilike političkih djelovanja i otkrivamo nove ili latentne mogućnosti političkog djelovanja. Propuštena politička prilika jest ona prilika koja se nije dogodila, jer ju politički akteri nisu uspjeli uočiti i markirati. Politolozi moraju upozoravati na te propuštene prilike i unositi ih u javni diskurs.

Kad prođu izbori, gubitnici će pokušati objasniti što su u kampanji propustili. Moderni će im stručnjak odgovoriti da uzrok porazu nije propust u području poznate abecede političkog marketinga, nego propuštena prilika izlaska iz poznatih klišeja kampanje. Uzrok porazu nije neznanje onoga što se na drugom mjestu već zna, nego neoriginalnost, podcjenjivanje inteligencije biračkog tijela, a to znači nekreativnost vodstva. Kažu da je njemački kancelar Schröder dobio izbore marketinški iskoristivši iznenadne i neuobičajene poplave na istoku zemlje. Poplave nisu bile prethodno planirane kao tema izborne propagande, ali je novac uložen u njihovu sanaciju donio više glasova nego uobičajeni *jumbo* plakati. *Ergo*: Izbore će izgubiti one stranke koje su podcijenile birače misleći da ih je moguće dva puta prevesti preko iste rijeke. Drugi gaz treba otkriti politološka ekspertiza propuštenih ili neiskusanih mogućnosti. Tko to nije sposoban učiniti, mora prihvatiti procjenu da nije izgubio zato što je loše, nego zato što je nekreativno igrao. To pravilo u naše doba pogađa sve ljudske pothvate. Posvuda imamo dobrih i nezamjenjivih rutinera, ali igru dobivaju maštoviti akteri.

Kreativna mašta nije fantaziranje u običnom smislu riječi: fabuliranje, izmišljanje i neobvezatno sanjarenje. Mašta je sposobnost da jedno stanje stvari prikažemo u nekom drugom iznenađujućem stanju stvari. Da ženu prikažemo na ravnoj plohi platna, a da ju publika, gledajući sliku, doživi u svim njezinim dimenzijama. Ili, da se izrazim politološki, ona politička grupacija koja će nas uvesti u Europu neće to učiniti tvrdnjama da smo ionako u Europi, nego ona koja će biti sposobna prikazati Europi onu Hrvatsku koja je drukčija od predodžbi koje o njoj imaju europski pozitivisti: “(...) djelovanju pripada obavijenost iluzijama” (Nietzsche). Iz sličnih je maštovitih iluzija satkan i Fakultet političkih znanosti kakvoga ga danas vidimo i kakvog dalje unapređuju naši današnji iluzionisti i fantasti: mladi kolege znanstvenici i studenti.

Mailing address: Fakultet političkih znanosti, Lepušićeva 6, HR 10 000
Zagreb. *E-mail:* davor.rodin@zg.htnet.hr